

Leitin að orsökum MS

Viðtal og mynd: Páll Kristinn Pálsson

Margrét Guðnadóttir fæddist árið 1929. Hún hefur um áratuga skeið verið einn helsti sérfræðingur í veirufræðum hér á landi. Áður en hún gerði þau að sérgrein sinni nam hún almenna læknisfræði, en meðal kennara hennar var Kjartan R. Guðmundsson, frumkvöðull í taugalækningum og einn aðalhvatamaður að stofnun MS-félags Íslands árið 1968. Ráðgátan um orsakir MS-sjúkdómsins hefur síðan heillað Margréti alla tíð.

„Já, MS-sjúkdómurinn er eitt af mínum stóru áhugamálum,“ segir Margrét þegar ég hitti hana í kjallaranum í „Veirunni“, eins og gárungarnir kalla húsnæði Rannsóknastofu H.Í. í veirufræði í Ármúlanum í Reykjavík. Þar stundar hún enn rannsóknir sínar hátt á nírhæðisaldri.

„Þetta varð mitt uppáhalds viðfangsefni þegar ég var í læknisfræðinni á sínum tíma og kynnist Kjartani R. Guðmundssyni, sem þá var helsti sérfræðingur okkar í taugasjúkdómum. Kjartan lifði fyrir sína sjúklinga, ég þori að fullyrða það, og var mjög upptekinn af því að finna orsök MS-sjúkdómsins. Eftir að ég útskrifaðist vann ég heilmikið með Kjartani og gerði það raunar alveg þangað til hann dó árið 1977.“

Er það veirusýking?

Rannsóknir Kjartans og Margrétar snerust ekki síst um hvort MS væri af völdum veirusýkingar. „Ég vann við veirurannsóknir á Keldum og þar ræktuðum við Kjartan veiru úr heila konu sem var mjög illa farin af MS en lést úr lungnabólgu árið 1960. Þetta var veira sem enginn hafði séð áður, var alveg ný, og reyndist síðan vera herpesveira af ætt 2. Þetta var sem sé fyrsta veiran sem fannst af þeirri ætt. Við eyddum töluverðum tíma í þetta og birtum niðurstöðurnar í tímariti um taugasjúkdóma árið 1963.“

Hugmyndir um orsök MS hafa breyst mjög mikið frá þessum tíma, ekki satt?

„Það getur vel verið, en við erum ekki búin að afskrifa veirurnar svo ég viti. Gangur sjúkdómsins er um margt eins og áblástur á vör, eða herpes simplex, sem er bara frunsa eða áblástur sem maður fær á varirnar og kemur þegar maður lendir í streitu og þreytu eða öðrum veik-

indum. Þegar ég byrjaði að vinna við þessar rannsóknir var til ein tegund af herpes og þegar ég vann með veiruna úr MS-konunni, sem mér sýndist líkjast herpes, sendi ég stofn hennar til sérfræðinga í Bandaríkjunum. En þeir voru efins, kváðust ekki einu sinni geta ræktað hana og héldu þetta bara vera vitleysu, en svo reyndist ekki vera. Svo allt í einu nokkru eftir að við birtum greinina okkar finn ég í tímariti grein um að þeir hafi fundið veiruna á kynfærum og skýrt hana ætt 2. Það passaði afar vel inn í myndina og skiptir máli, því þegar farið var að athuga erlendis hvar MS-sjúklingar höfðu fæðst og verið – þá reyndist skipta máli hvar þeir voru á kynþroskaskeiðinu, það er þegar þeir byrja að stunda kynlíf. Það væri áhugavert að skoða þetta betur, því nú eru þekktar þónokkuð margar veirutegundir sem breiðast út á þessu skeiði ævinnar. En það sem gerist þegar fólk fær áblástur er um margt svipað og þegar fólk fær nýtt skot í MS.“

Ertu þá að tala um bráðakast?

„Já, ég er að tala um kast þegar fólk versnar og skánar svo aftur, alveg eins og áblástur kemur og hverfur aftur. Brautin er svo gríðarlega lík að ég held að full ástæða sé til að athuga þetta betur. Okkur sem höfum verið að vinna með hæggengar sýkingar langar líka mikið að skoða hvort þetta sé eitthvað skylt sjúkdómnum *visnu* í kindum. En það hefur ekki mikið gerst í rannsóknum á þessu síðan Kjartan dó. Svo kom eyðnin fram – HIV-veiran var ræktuð 1983 – og helltist yfir alla veirufræðina í heiminum. Enginn hefur haft næði til að hugsa um neitt annað en eyðni undanfarna áratugi og þess vegna hafa þessar herpesrannsóknir að mestu legið niðri.“

Ekki bara genin

En það er sagt að nú um stundir sé MS sá taugasjúkdómur sem er hvað mest rannsakaður...

„Það getur vel verið, en til dæmis veit ég að það er mjög margt í veirufræðinni sem hefur lent í klónum á erfðafræðingum, þeim sem eru að rannsaka erfðaefnið í fólki. Það er allt í genunum núna. En það gildir ekki um smitsjúkdóma. Smit kemur utan frá og það er það sem gerir skandala, veldur bæði eyðni og ýmsum fleiri langvinnum sjúkdómum.“

Er það þá ekki genetískt hvernig móttakarar eru fyrir veirusýkingar?

„Nei, Kjartan Guðmundsson rannsakaði þessa sjúklinga sjálfur klínískt. Hann komst að raun um það, af því við erum svo miklir ættfræðingar Íslendingar, að sjúk-

Margrét Guðnadóttir: „Smit kemur utan frá og veldur ýmsum langvinnum sjúkdómum.“

lingarnir væru ekkert skyldir. Hann hefði séð ef þetta hefði legið í ættum hér, rétt eins og ýmsir sjúkdómar gera.“

En getur ekki verið um að ræða erfðafræðilegar tilhneigingar þótt sjúkdómurinn sé ekki beint ættgengur?

„Ja, ég er ekki viss um að það sé á rökum reist. Þegar farið er að tala um tilhneigingar þá er það af því að orsökina er ekki þekkt. Þá er það ágiskun. En Kjartan fann sem sé ekkert í þá veru þegar hann athugaði sjúklingana hérna.“

Ónæmiskerfið ekki eins í öllum

Nú eru MS-einkennin mjög margvísleg ...

„Já, en það er ekkert að marka það. Þú getur verið með eina rót að þessu öllu. Ónæmiskerfið spilar afskaplega mikið inn í þetta líka, því fólk hefur mjög mismunandi varnarkerfi gegn sýkingum. Sumir eru með alveg pottþétt varnarkerfi, aðrir eru með verulega slappt varnarkerfi og það hefur alltaf verið spurning hvernig fer með ónæmiskerfið ef það er sýkt. Við vitum hvernig það fer í eyðninni og vitum hvaða frumur eru sýktar þar en ég veit ekki til að það hafi verið mikið skoðað í MS.“

Nú eru skemmdir á mýelíninu – einangrunarefni taugaþráðanna – helsti birtingarháttur MS, ekki satt?

„Jú, en mýelínið getur farið í klessu út af svo mörgu, til dæmis í mislingum sem lágu lengi undir grun, og gera það kannski enn, því það hefur verið lítið skoðað á seinni árum. Þar eru sambærilegir sjúkdómar við MS, til dæmis heilabólga í börnum. Hún kom fram í börnum sem höfðu smitast mjög ung af mislingaveirunni, áður en þau voru komin með þroskað ónæmiskerfi. Sjúkdómurinn kom síðan fram löngu eftir smitið og börnin voru yfirleitt dáið áður en þau komust á unglingsaldurinn.“

Of mikið hreinlæti?

En hvað segirðu um þá skoðun sumra að það þurfi nokkra samverkandi þætti til að gangsetja MS-sjúkdóminn?

„Ja, það er nú það. Það voru gerðar stórar rannsóknir á búsetu fólks, enda er svo skrítíð að MS býr einkum í kaldari löndum á norðurhveli jarðar. Það gildir um fleiri sjúkdóma, svo sem mænusóttina, og þegar farið var að rannsaka hana og búið að rækta vírusinn og menn vissu hvað var að gerast, þá var hún flokkuð sem

Margrét Guðnadóttir lauk embættisprófi í læknisfræði frá Háskóla Íslands árið 1956 og sérfræðinámi í veirufræði árið 1960. Að því loknu starfaði hún við Tilraunastöðina að Keldum uns hún var skipuð prófessor í sýklafræði við Læknadeild H.Í. árið 1969 og varð fyrst kvenna til að gegna prófessorsembætti við háskólann. Hluti af starfi hennar fólst í að veita Rannsóknastofu háskólans í veirufræði forstöðu og þar með hafa yfirumsjón með rannsóknum í veirufræði og greiningu veirusýkinga í landinu uns hún lét formlega af störfum sökum aldurs árið 1999. Margrét er prófessor emeritus og var sæmd heiðursdoktorsnafnbót Læknadeildar H.Í. árið 2011.

Heiðursdoktor Læknadeildar H.Í. F.v. Guðmundur Þorgeirsson, forseti Læknadeildar, Margrét Guðnadóttir og Sigurður Guðmundsson, forseti Heilbrigðisvísindasviðs.

Ljósmynd: Kristinn Ingvarsson

menningarsjúkdómur með stóru emmi og talin tilheyra svæðum þar sem hreinlæti væri í hávegum haft. Mænusóttin fannst ekki í „skítuga“ heiminum, eða þar sem hreinlæti var svo lítið að börn smituðust af veirunni fljótlega eftir fæðingu á meðan þau fengu mótefni frá mæðrum sínum sem höfðu líka smitast fljótlega eftir fæðingu. Það gildir kannski það sama um MS, sem liggur akkúrat á sömu slóðum og mænusóttin gerði. Svíþjóð var til dæmis eitt aðallandið fyrir lömunarveikina og þetta fylgdi hreinlætinu. Þegar fólk kemst ekki í tæri við þessar veirur að neinu ráði fyrr en það tekur að vaxa og komast á fullorðinsár þá verða afleiðingar smitsins miklu alvarlegri og algengari sem sjúkdómar á þeim svæðum þar sem þetta á við.“

Finnst þér þá menn hafa verið á villigötum eða ekki nálgast þetta á réttan hátt?

„Ég get ekkert sagt um hvað er rétt og rangt í þessu. En hitt er annað mál að þessar rannsóknir voru gerðar af mjög greindu fólki sem var búð að basla lengi við meðferðir við þessum sjúkdómi.“

Góð rannsókn alltaf í gildi

En við erum að tala um 50 ára gamlar rannsóknir ...

„Já, en rannsókn sem er almennilega gerð, þó hún sé 50 ára gömul, er í fullu gildi enn þann dag í dag. Því held ég að það sem faraldsfræðingarnir komust að varðandi MS, að það skipti miklu máli hvar sjúklingurinn bjó á kynþroskaskeiðinu, sé í sínu fulla gildi.“

Ertu að meina að atburðir á kynþroskaaldrinum eigi afgerandi þátt í því hvort fólk fái MS eður ei?

„Það eru til smitsjúkdómar sem kallast á ensku The Kissing Diseases. Það eru að minnsta kosti fjórar vel-

þekktar veirur sem smitast á milli unglunga og þær eru hér eins og annars staðar. Það er einmitt í þessum löndum sem hafa verið á undan öðrum í hreinlæti. Og það getur vel verið að MS sé einn slíkra fylgifiska, sem sé afleiðing af smiti sem flestir þola, en ekki allir.“

Áföll og erfiðleikar

Nú er það mjög útbreidd tilgáta að MS sé sjálfsónæmis-sjúkdómur.

„Já, það er mikill og stór pyttur þetta sjálfsónæmi. Við getum kallað allt sjálfsónæmi sem við þekkjum ekki en það er ekki víst að við höfum neitt ofnæmi fyrir sjálfum okkur. Það hefur ekkert verið sannað neitt að ráði en ágætt að giska á það af því það getur enginn rannsakað þetta. Ég veit ekki hvað skal segja. Það er svo margt í gangi sem við ættum ekki að fullyrða of mikið um. Og það er það sem ég er að vara fólk við að í svona sjúkdómum þá getur orsökina legið nær okkur en við höldum, þetta getur verið eitthvað mjög algengt sem í einstaka tilfellum gerir skandala.“

En svo kemur MS oft fram hjá fólki í kjölfar áfalla eða mikillar áreynslu, hjá sumum konum til dæmis eftir barnsfæðingu ...

„Já, það er rétt. Ef ég tek aftur mænusóttina sem dæmi þá höfðu sjúklingarnir sem lömuðust á Vesturlöndum mjög oft lent í erfiðleikum, streitu, þreytu eða öðrum veikindum á meðan þeir voru að taka sýkinguna. Þetta er einfaldlega meginregla við alla smitsjúkdóma, að því erfiðara sem einstaklingurinn á þegar hann er að smitast, því betur nær sýkingin sér á strik. Og þetta getur alveg átt við um MS ef sá sjúkdómur skyldi vera smitsjúkdómur.“

Afleiðingar birtast oft seinna

Hver er þá þín sýn í hnotskurn á MS og hvað langar þig til að gera? Trúirðu því að lausnin sé miklu nær en við höldum?

„Ég held að það sé hættulegt að halda að allt sem fyrir okkur kemur búi í genunum. Og mér hefur fundist það vera mórallinn á undanförunum árum. Sumt býr þar en ekki allt – og við vitum svo margt um alla mögulega smitsjúkdóma, að þeir eru af orsökum sem eru lifandi, breytilegar og geta slæðst inn í okkur og fjölgað sér, því allt þeirra líf snýst um að viðhalda sér og það geta þær ekki nema með því að ná sér í æti í lifandi líkama. Við deyjum ekki úr öllu því sem við smitumst af og oft er sýkingin sjálf allveg einkennalaus. En við getum fengið síðar á ævinni að kenna á afleiðingunum. Og þetta á við um mjög marga smitsjúkdóma. Í mínum augum er aðalatriðið varðandi MS sú staðreynd að við vitum ekki um hina raunverulegu orsök fyrir sjúkdómnum. Hún hefur

enn ekki verið fundin og við skulum halda áfram að leita uns hún kemur í leitirnar. Og það getur vel verið að hún liggi miklu nær okkur en nokkrum manni dettur í hug ennpá.“

Aldrei formaður

Í lokin, ein ráðgáta sem tengist þér. Þú ert í sögu MS-félags Íslands skráð formaður þess 1980-1981- en segist ekki hafa verið það ...

Margrét skellihlær. „Já, þetta er bara vitleysa. Standi það í plöggum félagsins er það einhver allt önnur manneskja en ég. Þetta er árið á milli formennsku þeirra Grethu Morthens og Maríu Þorsteinsdóttur, sem voru miklar vinkonur. Ég veit ekkert um hvað þær möndluðu á milli sín. Ég fór með þeim einhverju sinni á ráðstefnu með norrænum MS-félögum, og sótti nokkrar fleiri fyrir hönd félagsins af því ég var þá stödd í útlöndum. En ég hef aldrei á ævinni tekið að mér að vera formaður í neinu félagi, hvorki MS né neinu öðru.“ ■

Eftirtaldir aðilar styrktu útgáfu þessa blaðs

Kópavogur

Íshúsið ehf
Jón Eldon múrari
Karl K. Karlsson hf
Krafla ehf
Kristján Guðmundsson
Laxakort ehf
Loft og raftæki ehf
Lyfjaval ehf
Lögmannsstofa Guðmundar Þórðarsonar og fasteignasala Kópavogs
Lögmannsstofa SS ehf
Menn og mýs hf, hugbún- aðargerð
Nobex ehf
NorPak
Pottagaldrar-mannrækt í matargerð
Rafbreidd ehf, heim- ilistækjaviðgerðir
Rafgeisli ehf
Rafholt ehf
Raftækjavinnustofa Einars Stefánssonar
Reynir bakari
RS snyrtivörur, L'occitane
Sálarrannsóknarfélag Íslands
Slökkvitækjapjónustan ehf
Stáliðjan
Svissinn hjá Steina
Söguferðir ehf
Tannsmíðastofan sf

Teitur hópferðabílar ehf
Tískuverslunin Ríta ehf
Vegamálun ehf
Veitingapjónusta Lárusar Loftssonar
Verkfræðistofan Hamra- borg sf
Vélaleiga Auberts Högnasona ehf
Vidd ehf, flísaverslun www.weleda.is
Garðabær
Fagval ehf
Garðabær
Geislataekni ehf - Laser- þjónustan
Hannes Arnórsson ehf
Hitakerfi ehf
Ísafoldarprentsmiðja ehf
J.J.R. trésmiðir sf
K.C. Málun ehf
Leiksvið slf
Marás ehf
Raftækniþjónusta Trausta ehf
S.S. Gólf ehf
Samhentir-Kassagerð ehf
Val-ás ehf
Vörukaup ehf, heildverslun
Vörumerking ehf
Wurth á Íslandi ehf
Öryggisgirðingar ehf

Hafnarfjörður

Altis ehf
Atlas hf
Ás, fasteignasala ehf
Ásafil ehf
Batterið Arkitektar ehf
Bergplast ehf
Blómabúðin Burkni ehf
Bæjarbakari ehf
DS lausnir ehf
Dyr ehf, fasteignasala og fjármálaráðgjöf
Endurskoðun Ómars Kristjánssonar slf
EÓ-Tréverk sf
G. Ingason hf
G.S. múrverk ehf
Gaflarar ehf, rafverktakar
Gullfari ehf
H-Berg ehf
Hella ehf, málmsteypa
Héðinn Schindler lyftur hf
Hlaðbær-Colas hf, malbik- unarstöð
Hólshús ehf
Hópbílar hf
Hvalur hf
Ican-Beykireykt þorsklifur ehf
Lagnameistarinn ehf
Líkkistuvinnustofan Fjölsmið
Lína Lokkafína, hárgreiðslu- stofa

Lögfræðimiðstöðin ehf
Lögmannsstofa Loga Egilssonar ehf
Lögmenn, Jónas Þór Guðmundsson
Milli hrauna, heimilismatur
Mjólkurbúíð ehf
Músik og Sport ehf
Mynstrun ehf
Opal Sjávarfang ehf
Promens Tempura ehf
RB rúm
Rúnir verktakar ehf
Saltkaup hf
Skerpa renniverkstæði
Sónar ehf
Spennubreytar
Spíral prentþjónusta ehf
Stigamaðurinn ehf
Stoðtækni ehf
Svalþúfa ehf
Tannlæknastofa Ágústis J Gunnarssonar sf
Trefjar ehf
Umbúðamiðlun ehf
Úthafsskip ehf
Útvík hf
Verkalýðsfélagið Hlíf
Vélaverkstæði Hjalta Einars Víðir og Alda ehf
VSB verkfræðistofa ehf
www.snati.is
Þarfapungur hf